

CZU 004:025.3/.6=135.1

SISTEMELE INTEGRATE DE BIBLIOTECĂ – PUNCTE DE PORNIRE ÎN TRANSFORMAREA DIGITALĂ

*Ludmila PÂNZARI,
director adjunct al BM „B.P. Hasdeu”*

Rezumat: Transformarea digitală a bibliotecilor este un proces complex și continuu, care presupune integrarea tehnologiilor moderne pentru a îmbunătăți accesul la informații, gestionarea resurselor și experiența utilizatorilor. Un Sistem integrat de bibliotecă modern (SIB) joacă un rol crucial în transformarea digitală a bibliotecilor. Sistemele integrate de bibliotecă, combinate cu digitalizarea resurselor, servicii personalizate și utilizarea tehnologiilor emergente, pot face bibliotecile mult mai accesibile, relevante și utile într-o lume din ce în ce mai digitalizată. Articolul prezintă informații succinte despre terminologie, tipurile de sisteme integrate de bibliotecă, soluțiile de viitor, precum platformele de servicii de bibliotecă. Ca exemplu, este prezentat SIB Koha, care permite gestionarea eficientă a resurselor, proceselor de împrumut, achiziție, catalogare și accesul la colecții, care este în perpetuă dezvoltare.

Cuvinte-cheie: transformare digitală, sisteme informatice, sisteme integrate de bibliotecă, platforme de servicii de bibliotecă, SIB Koha.

Abstract: The digital transformation of libraries is a complex and continuous process, which involves the integration of modern technologies to improve access to information, resource management and user experience. A modern Integrated Library System (ILS) plays a crucial role in the digital transformation of libraries. Integrated library systems, combined with resource digitization, personalized services and the use of emerging technologies, can make libraries much more accessible, relevant and useful in an increasingly digital world. The article presents brief information on terminology, types of integrated library systems, future solutions, such as library service platforms. As an example is presented the Koha ILS, which allows efficient resource management, lending processes acquisition, cataloging and access to collections, which is in perpetual development.

Keywords: digital transformation, information systems, integrated library systems, library service platforms, Koha ILS.

Transformarea digitală este de câțiva ani un subiect discutat tot mai mult, un subiect critic pentru instituțiile care doresc să rămână competitive în era digitală. Izolarea oamenilor în pandemie și modul de activitate la distanță a fost un trigger care a urgentat utilizarea serviciilor și instrumentelor digitale. Utilizarea pe scară largă a tehnologiilor digitale a schimbat semnificativ modul în care organizațiile există, funcționează și interacționează cu clienții: a lansat procese de remodelare și redefinire a operațiilor.

Este cunoscut faptul că unul din pilonii transformării digitale este infrastructura tehnologică. În acest articol vom aborda aspectul de infrastructură soft: sistemele informatice și, în special, Sisteme Integrate de Biblioteci (SIB). Deși succesul transformării digitale nu depinde exclusiv de tehnologii, sistemele informatice joacă un rol crucial. Implementarea lor în activitate permite organizațiilor să utilizeze tehnologia și datele pentru a eficientiza procesele și stimula creșterea generală a afacerii.

Sistemele informatice asigură:

- *automatizarea proceselor*: utilizarea sistemelor informatice permite reducerea eforturilor manuale, fiind automatizate sarcinile de rutină ca introducerea datelor, gestionarea stocurilor, achizițiile și alte procese, în același timp sporind eficiența;
- *colectarea și analiza datelor*: sistemele informatice ajută în colectarea și analiza unor cantități mari de date, pentru a obține informații despre comportamentul clienților, tendințele pieței și operațiunile interne etc.;
- *îmbunătățirea experienței clienților*: sistemele informatice pot ajuta organizațiile să analizeze datele clienților, să anticipateze nevoile acestora și să ofere produse și servicii personalizate, fără întreruperi în diferite puncte de contact;
- *îmbunătățirea colaborării și a comunicării*: utilizarea platformelor de colaborare, a instrumentelor de videoconferință și a sistemelor de gestionare a proiectelor îmbunătățesc comunicarea și colaborarea între angajați, departamente și părțile interesate externe;
- *inovare și noi modele de afaceri*: cu ajutorul tehnologiilor emergente (precum inteligența artificială (AI), învățarea automată (ML) și internetul obiectelor (IoT)), organizațiile pot crea produse, servicii și procese de afaceri noi;

- *luarea deciziilor în timp real*: sistemele informatice oferă acces în timp real la date critice de afaceri și la analize, permițând organizațiilor să ia decizii mai rapide;
- *scalabilitate și flexibilitate*: sistemele informatice permit organizațiilor să își extindă rapid operațiunile și să se adapteze la cerințele comerciale în schimbare: Cloud computing și modelele software-as-a-service (SaaS).

Biblioteconomia și știința informației s-au dezvoltat treptat de-a lungul timpului, profitând de oportunitatea răspândirii pe scară largă a tehnologiei. Pe măsură ce sistemele integrate de biblioteci, automatizarea și managementul au evoluat, bibliotecile au trecut printr-o perioadă de transformare digitală. În anii '70-'90 ai sec. al XX-lea au fost dezvoltate sistemele integrate de biblioteci (ILS¹), care au schimbat funcțiile tradiționale ale bibliotecii, au îmbunătățit eficiența și au simplificat operațiunile bibliotecii, economisind timpul și efortul personalului.

Un sistem denumit „integrat” procesează toate modulele funcționale ale bibliotecii, inclusiv achizițiile, bugetarea, controlul serialelor, circulația, catalogarea și OPAC-ul (Online Public Access Catalog), utilizând o singură bază de date bibliografică. Folosind o definiție extinsă, Genaway (1984) a definit sistemul integrat de bibliotecă online (IOLS) drept „un sistem de bibliotecă care are două sau mai multe subsisteme operaționale și accesibile online și care utilizează o bază de date comună lizibilă automat” [5].

În anii 2000, sistemele informatice puteau fi achiziționate contra plată. Odată cu mărirea serviciilor oferite și a solicitărilor din partea bibliotecilor, distribuitorii au mărit și prețul, ceea ce a dus la nemulțumiri din partea bibliotecilor.

Dezvoltarea sistemelor cu sursă deschisă (*open source*) și lansarea în 2010 a tehnologiilor cloud, a schimbat situația – aceste sisteme ofereau accesibilitate, scalabilitate, fiabilitate și costuri reduse în comparație cu ILS-urile tradiționale sau comerciale.

Termenul *sursă deschisă* se referă la un tip de licență software în care codul sursă al programului este pus gratuit la dispoziția utilizatorilor, de obicei cu anumite limitări care permit adăugiri, modificări și redistribuire. Conceptul din spatele acestuia este că organizațiile, precum bibliotecile, pot asambla, configura o varietate

¹ ILS – Integrated Library System (Sistem Integrat de Bibliotecă).

de componente și pot furniza servicii, uneori utilizând produsele mai multor furnizori.

Termenul *software comercial* se referă la modelul în care un software², creat de o companie, este în mod normal licențiat unui client pentru un anumit preț – fie direct, fie prin intermediari, sub formă de cod executabil, binar sau obiect cod binar. Compania oferă frecvent consumatorilor asistență, instrucțiuni, actualizări și alte servicii similare, necesare pentru a-l utiliza în mod eficient. Codurile sursă ale software-ului adesea sunt puse la dispoziția publicului larg numai prin licențe speciale sau alte acorduri [5].

Pe măsură ce continuă dezvoltarea produselor cu sursă deschisă³, aceste platforme capătă funcționalități care le egalează sau le depășesc pe cele ale produselor private. În plus, implementările, susținute de sponsori, nu necesită multă expertiză tehnică, în comparație cu sistemele comerciale. Multe biblioteci trec de la produsele comerciale la cele cu sursă deschisă pentru a reduce costurile de întreținere [3]. Însă există și biblioteci publice care renunță la produsele cu sursă deschisă (în absența unor oferte de interfețe prietenoase și servicii orientate către utilizatori) și investesc în soluții tehnologice suplimentare, achiziționând produse comerciale.

SIB au evoluat semnificativ de-a lungul anilor. De la sistemele on-premise tradiționale, avem acum soluții bazate pe web și găzduite în cloud, care fac gestionarea bibliotecilor mai flexibilă și mai accesibilă. Dinamica competitivă dintre marile companii care oferă soluții specifice a crescut, precum și presiunea pentru inovare și dezvoltarea semnificativă a produselor. Pe măsură ce resursele digitale devin tot mai răspândite, sistemele se adaptează pentru a integra cărți electronice, baze de date și alte materiale electronice. Aplicațiile mobile conectate la sistemele integrate permit clienților să acceseze ofertele bibliotecii din mers, promovând o implicare și o utilizare sporită. Interoperabilitatea cu E-Resources a sistemelor integrate de biblioteci le face să fie mai aproape de platformele de servicii de bibliotecă – un nou tip de soluții specializate pentru biblioteci.

Conform unor surse, produsele ILS continuă să fie favorizate de bibliotecile publice și școlare cu bugete mai mici și colecții limitate de resurse electronice; bibliotecile academice au trecut în mare parte la LSP. Și asta în timp ce bibliotecile publice continuă

² Soft, program.

³ Evergreen, Koha etc.

să găsească sistemele integrate corespunzătoare nevoilor lor, care la rândul lor sunt din ce în ce mai completate cu opțiuni pentru descoperire sau implicarea utilizatorilor [1].

Care este diferența dintre un SIB și PSB (LSP)?

Un *sistem integrat de bibliotecă* (ILS) include module pentru operațiuni (cum ar fi catalogarea, achizițiile și circulația) și oferă servicii de catalog online sau de căutare a utilizatorilor înregistrați. Aceste produse se bazează, de obicei, pe arhitectura serverului moștenit, iar un singur sistem poate suporta zeci sau sute de biblioteci, cum ar fi o rețea sau un consorțiu. Symphony de la SirsiDynix, Polaris, Sierra de la Innovative și Koha cu sursă deschisă, printre altele, se încadrează în această categorie.

O *platformă de servicii de bibliotecă* (LSP) este concepută pentru a gestiona colecții de biblioteci complexe, multiformate, cu baze de cunoștințe încorporate, care pot gestiona eficient colecții de resurse electronice la scară largă. Produsele LSP sunt implementate pe platforme native web multi-tenant care pot deservi mii de biblioteci. Aceste platforme au o funcționalitate mai largă decât ILS-urile și folosesc arhitecturi software mai noi. Ca exemple ale acestor soluții pot fi numite: Alma de la Ex Libris, FOLIO cu sursă deschisă și OCLC WorldShare Management Services.

În lume există zeci de sisteme integrate de bibliotecă de diferit tip: comerciale, cu sursă deschisă, sisteme locale. În continuare, ne vom referi succint la descrierea Sistemului integrat de bibliotecă Koha, unul din *primele sisteme integrate de bibliotecă cu sursă deschisă*, implementat în 2012 la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” (BM).

Koha este un sistem integrat de gestiune a bibliotecii, unul din cele mai utilizate în bibliotecile din lume. Koha a fost creat în Noua Zeelandă, în 2000, fiind astăzi dezvoltat de o comunitate internațională și implementat în mii de biblioteci din lume. Din limba maori, „Koha” se traduce ca „dar”, „cadou”.

Din momentul creării, Koha nu a fost un sistem tradițional de bibliotecă. Una dintre primele instalări ale Koha a fost făcută pentru un producător din Detroit (Statele Unite ale Americii), care a catalogat manualele de utilizare a automobilelor. Pe parcursul celor peste 20 de ani de existență, Koha a continuat să depășească limitele a ceea ce poate face un sistem de bibliotecă. Sponsorizarea sistemului de bibliotecă de companii de diferite tipuri și dimensiuni, precum și de voluntari, sprijină dezvoltarea Koha, făcându-l

unul dintre cele mai de succes sisteme de management al bibliotecii din lume. Koha este utilizat de biblioteci și centre de documentare de diferite mărimi și tipuri: biblioteci mici sau sisteme naționale mari. Ca sistem cu sursă deschisă, Koha poate fi descărcat și instalat de către biblioteci pe cont propriu, sau pot fi achiziționate servicii de asistență și dezvoltare sau găzduire. Cei care implementează Koha pe cont propriu sunt numiți *Koha-Independent*, iar alții sunt calificați după numele firmei de asistență (de exemplu: *ByWaters Solutions*, *BibLibre*, *Liblime*, *PTFS Europe* etc.).

Koha este un soft 100% „cloud”, care necesită numai un browser și o conexiune Internet pentru a funcționa – utilizatorii nu trebuie să instaleze pe calculator un program pentru a utiliza Koha. OPAC, interfața pentru personal și interfețele pentru self check-out⁴ Koha sunt toate aplicații web.

Koha este un ILS cu funcții complete – cu un design de bază de date duală: motor de căutare (Zebra) și un Sistem relațional de gestionare a bazelor de date (RDBMS) – construit pentru a fi în conformitate cu standardele bibliotecii.

Modulele de catalogare, achiziții, seriale, circulație a documentelor SIB Koha sunt capabile să gestioneze:

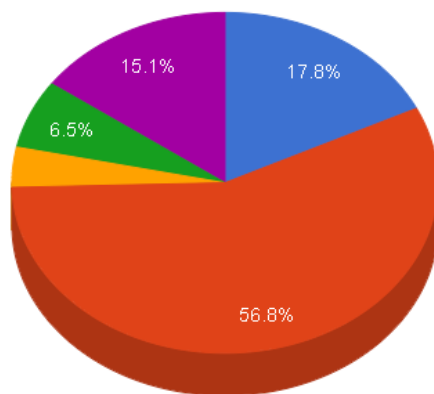
- fluxul de documente, ținând cont de regulile interne ale bibliotecii, indiferent de numărul de filiale din rețea;
- returnările și rezervările, făcute de bibliotecari și/sau utilizatori;
- interfață pentru împrumutul self-service, utilizând sistemul RFID;
- transferurile de la o bibliotecă la alta;
- trimiterea notificărilor privind termenul împrumutului prin poștă tradițională, e-mail, SMS sau prin sinteză vocală;
- resursele electronice (ERM), modul implementat recent.

Un OPAC 2.0 eficient oferă utilizatorilor numeroase funcții: căutarea documentelor, rezervarea lor, prelungirea termenului de împrumut, partajarea preferințelor de lectură în rețele sociale etc. Koha este un sistem de management al bibliotecilor care permite utilizarea a diferitor formate pentru catalogarea resurselor bibliografice. Cele două formate cele mai utilizate pentru descrierea și standardizarea metadatelor în Koha sunt UNIMARC și MARC 21. În timp ce MARC 21 este mai popular în America de Nord

⁴ Autoservire.

Implementarea Koha pe tipuri de biblioteci

Distribution of 4455 Koha implementations by Type

Type	Libraries	Facilities
Public	2529	3713
Academic	793	1114
Special	290	311
School	169	415
Others	674	
Total	4455	6300

și în multe alte părți ale lumii, UNIMARC este mai des folosit în Europa și în țările care urmează standardele internaționale ale Uniunii Europene. Koha oferă suport pentru ambele formate, astfel încât bibliotecile pot alege formatul care li se potrivește cel mai bine.

Koha permite importul și exportul datelor în ambele formate, oferind bibliotecarilor flexibilitatea de a lucra cu standardul ales și respectând cele mai recente versiuni ale standardelor, inclusiv actualizările legate de tranziția bibliografică, atât pentru înregistrările bibliografice, cât și pentru fișierele de autorități. Pentru fiecare format, Koha oferă un set de câmpuri predefinite care pot fi personalizate în funcție de cerințele fiecărei biblioteci.

Koha are o arhitectură deschisă și comunicativă, care permite integrarea cu baze de date externe, utilizând conectori precum Z39.50 sau SRU, interfață LDAP, servicii web.

Protocolul Z39.50 permite interogarea serverelor Z39.50, care facilitează importul și exportul de metadate bibliografice între biblioteci sau instituții și procesul de constituire a catalogului unei biblioteci.

Koha oferă servicii web care respectă standardul ILS-DI, care permite accesul la: informații referitoare la utilizatori, date financiare (amenzi, penalități pentru întârziere), împrumuturi restante, rezervări.

Serviciul web RESTFUL⁵ permite interacțiuni între sisteme, urmând un set de standarde și protocoale pentru a partaja caracteristici, informații și date [1]. Nu în ultimul rând, Koha oferă un instrument eficient de comunicare cu utilizatorii – trimiterea mesajelor SMS și prin e-mail.

Sistemul integrat Koha se dezvoltă. Noile idei și funcții care deja sunt implementate în unele biblioteci sau se află la nivel de testare sunt diseminate anual la Conferința Koha, organizată din 2010 în diferite orașe ale lumii: în 2023, aceasta a avut loc în Helsinki (Finlanda), iar în 2024 – în Montreal (Canada). În cadrul conferințelor sunt prezentate noi implementări, funcționalități, discutate proiecte de viitor. În 2022, a fost prezentat modulul ERM (gestionarea resurselor electronice), ceea ce a permis crearea Bibliotecii digitale (și la BM⁶). În 2023, s-a discutat Introducerea ChatGPT în Perl, UNIMARC și tranziția sistemului spre LRM. La conferința din 2024, subiectele discutate s-au axat pe următoarele direcții:

- *personalizarea interfeței utilizatorului*: metode de adaptare a OPAC-ului pentru a îmbunătăți experiența utilizatorilor;
- *fluxuri de lucru în biblioteci*: optimizarea proceselor precum achizițiile, gestionarea resurselor electronice și împrumuturile interbibliotecare;
- *actualizări și funcționalități noi în Koha*: prezentarea celor mai recente îmbunătățiri și planuri de dezvoltare viitoare;
- *integrarea cu soluții terțe*: modalități de conectare a Koha cu alte platforme și servicii pentru a extinde funcționalitățile;
- *participarea comunității*: discuții despre implicarea utilizatorilor non-tehnici în dezvoltarea și documentarea Koha.

Conform datelor din 2024, Koha a fost instalat în 4455 de biblioteci, 6300 cu filiale [7].

Raportul din 2023 cu privire la percepțiile privind automatizarea bibliotecilor, organizat de The International Survey of Library Automation, oferă evaluări trimise de specialiști, care reprezintă 2300 de biblioteci din 68 de țări, descriind experiențe cu 80 de produse de automatizare diferite, inclusiv sisteme private și cu surse deschise.

⁵ REST este un stil de arhitectură pentru a dezvolta servicii web, care utilizează protocolul HTTP ca interfață de comunicație pentru a transfera date prin metode HTTP.

⁶ opac.hasdeu.md

Conform rezultatelor sondajului la capitolul „Performanțe de top”, SIB Koha și suportul metodic al companiei ByWater Solutions⁷ este înalt apreciat de biblioteci. Bibliotecile publice de dimensiuni medii au acordat cele mai înalte evaluări sistemului Koha, cu suportul ByWater Solutions, în toate categoriile: pentru satisfacția generală, gestionarea resurselor tipărite, gestionarea resurselor electronice, asistența clienților și loialitatea companiei. Bibliotecile publice foarte mici au acordat ByWater Solutions al doilea cel mai mare scor în toate categoriile, cu excepția managementului resurselor de imprimare. Din 2010, scorurile de satisfacție acordate pentru toate documentele de suport ale comunității Koha au crescut constant.

Tendențe în dezvoltarea software-ului de management al bibliotecilor

Prima tendință ține de trecerea de la sisteme locale de gestionare a bibliotecii (on-premises) la un sistem bazat pe cloud: multe biblioteci au început să treacă de la software, care în trecut au necesitat investiții mari în IT, la un model cloud mai flexibil și mai profitabil. Se consideră că această tendință va continua în următorii ani, deoarece mai multe biblioteci caută să reducă costurile și să elibereze personalul pentru a se concentra asupra lucrului cu utilizatorii.

Companiile de top construiesc platforme care abordează un număr din ce în ce mai mare de funcționalități și stabilesc foi de parcurs ambițioase pentru a-și transforma și mai mult ofertele. Companiile mai mici și mijlocii vor continua să creeze soluții specializate care să răspundă nevoilor clienților în mod adecvat și la un preț accesibil.

O altă tendință se referă la crearea mediilor bibliografice și de descoperire, care să susțină BIBFRAME [2] și alte concepte de date legate (*linked data*). BIBFRAME este o inițiativă de evoluție a standardelor de descriere bibliografică la un model de date legate, pentru a face informațiile bibliografice mai utile atât în interiorul, cât și în afara bibliotecilor. Companiile vor finaliza, probabil,

⁷ ByWater Solutions este specializată în servicii de asistență pentru produsele de bibliotecă open source, iar compania a crescut constant de la înființarea sa în 2009. În octombrie 2023, ByWater Solutions s-a extins la nivel internațional printr-o investiție în PTFS Europe – un furnizor principal de servicii de asistență pentru Koha și alte produse open source în Regatul Unit, Irlanda și Europa continentală.

îmbunătățiri pentru a sprijini BIBFRAME, dar nivelul cererii pentru aceste produse rămâne să fie examinat și evaluat.

O adevărată necunoscută este Inteligența Artificială (IA). În timp ce multe companii prezentate în rapoartele din anul curent și cel precedent au anunțat planuri în curs de introducere a IA generative în ofertele lor, observăm că această tehnologie nu a fost încă integrată într-un mod semnificativ. Pe măsură ce industria continuă să lucreze la valorificarea IA în moduri care să limiteze erorile, bibliotecile pot anticipa o utilizare mai largă a acestei tehnologii în următorii ani.

IA provoacă diverse piețe și, deși nu a avut încă un impact semnificativ în activitatea bibliotecilor, unele sisteme de management ale bibliotecilor sunt îmbunătățite prin aplicațiile IA.

Concluzii

Sistemele integrate de biblioteci au jucat și joacă, în continuare, un rol important, chiar primordial în digitalizarea bibliotecilor. În afară de automatizarea proceselor de bibliotecă, ca gestionarea achizițiilor, catalogarea și circulația documentelor, sistemele integrate permit accesul la resurse, personalizează experiența utilizatorilor prin sugestii bazate pe istoricul căutărilor sau împrumuturilor. Datele colectate din sistem sunt utilizate pentru a analiza comportamentele utilizatorilor și tendințele de lectură, și a optima colecțiile, bazându-se pe cererea și preferințele publicului. Sistemele integrate de bibliotecă contribuie la protecția și conservarea patrimoniului cultural, asigurând accesul pe termen lung la documentele electronice.

Integrarea noilor tehnologii (cloud computing, blockchain, inteligența artificială, chatbot, big data, criptarea datelor) vor contribui esențial la modernizarea și eficientizarea gestionării resurselor unei biblioteci.

Referințe bibliografice

1. AIELLO, Elise. Unlocking the Future: AI Innovations in Libraries Wrap-Up. Online. (30 septembrie 2024). Disponibil: <https://bywatersolutions.com/news/-ai-conference-recap> [accesat 2024-12-15].
2. Bazele REST API. Online. [2024-06-15]. Disponibil: <https://treeweb solutions.com/ro/articole/bazele-rest-api-68> [accesat 2024-06-15].

3. BIBLIBRE. *Services et logiciels libres pour votre bibliothèque*. Site web. (2009). Disponibil: <https://www.biblibre.com/fr/> [accesat 2024-12-15].
4. BREEDING, Marshall. 2024 library Systems report: Companies focus on developing practical solutions. Online. (1 mai 2024) Disponibil: <https://americanlibrariesmagazine.org/2024/05/01/2024-library-systems-report/> [accesat 2024-06-15].
5. BYWATER SOLUTIONS. *Support for Libraries*. Site web. (2015). Disponibil: <https://bywatersolutions.com/> [accesat 2024-12-15].
6. GRANT, Carl. The Future of Library Systems: Library Services Platforms. *ISQ*. 2012, vol. 24, nr. 4, pp. 4-15. Disponibil: <https://shorturl.at/HHd5J> [accesat 2024-06-15].
7. JAGANBABU, JAYANTHI, DOMINIC, JN, T, JOTHI. International Journal of Research Publication and Reviews Status of Integrated Library Management System: A Literature Review. *International Journal of Research Publication and Reviews*. 2023, vol. 4, nr. 9, pp. 2341-2344. Disponibil: <https://shorturl.at/2c1GG> [vizualizat 2024-06-15].
8. KOCHTANEK, Thomas R. and Joseph R. MATTHEWS. *Library Information System: From Library Automation to Distributed Information Access Solutions*. Westport, Connecticut, 2002. Online. (15 iunie 2024). Disponibil: <https://archive.org/details/libraryinformati0000koch> [accesat 2024-06-15].
9. LIBRARY OF CONGRESS. *BIBFRAME Model, Vocabulary, Guidelines, Examples, Notes, Analyses*. Online. [2024-06-15]. Disponibil: <https://www.loc.gov/bibframe/docs/index.html> [accesat 2024-06-15].
10. LIBRARY TECHNOLOGY GUIDES. *Koha*. Online. (2024-12-15). Disponibil: <https://librarytechnology.org/product/koha/> [accesat 2024-06-15].
11. *Logiciels de gestion de bibliothèques*. Online. (15 iunie 2024). Disponibil: <https://www.capterra.fr/directory/30022/library-automation/software?sort=popularity> [accesat 2024-06-15].
12. ROSELINE O. OGUNDOKUN, JOEL O. AFOLAYAN, ADEKANMI A. ADEGUN, and ABIOLA G. AFOLABI. Marketing Information Products and Services Through Digital Platforms: Tools and Skills. In: *Handbook of Research on Digital Devices for Inclusivity and Engagement in Libraries*. 2020, pp. 93-112. ISBN 9781522590347. Disponibil: <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-9034-7.ch005> [accesat 2024-06-15].